

Udaja kao smisao života: ženski likovi u dramama T. Williamsa Staklena menažerija i Tramvaj zvan čežnja

Uhlik, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:949491>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Sveučilišni diplomski jednopredmetni studij Hrvatski jezik i književnost,
nastavnički smjer

Ivona Uhlik

Udaja kao smisao života:

ženski likovi u dramama T. Williamsa

Staklena menažerija i Tramvaj zvan čežnja

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marica Liović

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Sveučilišni diplomski jednopredmetni studij Hrvatski jezik i književnost,
nastavnički smjer

Ivona Uhlik

Udaja kao smisao života:

ženski likovi u dramama T. Williamsa

Staklena menažerija i Tramvaj zvan čežnja

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marica Liović

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 1. kolovoza 2024.

Ivona Uhlík, 0122231870

A rectangular stamp containing a handwritten signature in blue ink that reads "Ivona Uhlík".

SAŽETAK

Cilj je ovog diplomskog rada analizirati ženske likove u dramama T. Williamsa *Staklena menažerija* i *Tramvaj zvan čežnja*. Analiza se temelji na prikazu ženskih likova najprije kroz motiv udaje te u relaciji s muškim likovima koji oblikuju žene prema patrijarhalnoj slici. U *Staklenoj menažeriji* motiv udaje služi kao sredstvo za istraživanje tema nesigurnosti, očekivanja i bijega. Ova poluautobiografska drama donosi priču o Amandi Wingfield, njezinu sinu Tomu i kćeri Lauri, povučenoj djevojci koja zbog nemogućnosti suočavanja s teškoćama realnoga svijeta živi život svojih staklenih figurica. Drama istražuje teme obiteljskih odnosa, sjećanja i nade. Likovi se suočavaju s društvenim pritiscima i osobnim dvojabama vezanim uz brak, što dodatno komplicira njihove međusobne odnose i individualne težnje. Tema udaje u *Staklenoj menažeriji* nije samo pitanje društvenih normi i očekivanja, nego i simbol unutarnjih borbi likova. *Tramvaj zvan čežnja* prati Blanche DuBois, ženu koja dolazi živjeti sa svojom sestrom Stellom i zetom Stanleyjem Kowalskim u New Orleans. Motiv udaje prikazan je kroz sukobe između iluzije i stvarnosti, kao i seksualne napetosti koje su ključne u ovom djelu. Drama prikazuje fizičko i psihičko zlostavljanje žena te potpunu degradaciju ponajprije ostvarenu činom silovanja. Obje drame prikazuju kompleksne žene koje se ne uspijevaju oduprijeti patrijarhalnim normama koje im društvo nameće.

Ključne riječi: Tennessee Williams, *Tramvaj zvan čežnja*, *Staklena menažerija*, ženski likovi, motiv braka, patrijarhalne norme

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KNJIŽEVNOPOVIJESNI OKVIR.....	7
2.1. TENNESEE WILLIAMS	8
2.1.1. Obilježja stvaralaštva	9
2.1.2. Subverzivna američka drama.....	11
3. <i>TRAMVAJ ZVAN ČEŽNJA</i>	12
3.1. MOTIV BRAKA	12
3.2. Oblikovanje ženskih likova.....	14
3.2.1. Lik Blanche DuBois.....	14
3.2.2. Lik Stelle Kowalski.....	15
3.3. Zlostavljanje i silovanje žene.....	16
3.3.1. Fizičko i seksualno zlostavljanje žena	16
3.3.2. Psihičko zlostavljanje.....	19
3.4. Ženina seksualnost	20
3.5. Položaj žene u patrijarhalnom društvu.....	21
4. <i>STAKLENA MENAŽERIJA</i>	23
4.1. Motiv udaje	23
4.2. Simbolizam staklenih figurica	26
4.3. Motiv bijega.....	26
5. KOMPATIVNO ČITANJE ŽENSKIH LIKOVA	28
5.1. Laura i Blanche	28
5.2. Laura i Stella	29
5.3. Blanche i Amanda.....	29
5.4. Amanda i Stella.....	30
6. UDAJA KAO SMISAO ŽIVOTA.....	31
ZAKLJUČAK	33
LITERATURA	34

1. UVOD

U ovom diplomskom radu analizirat će se djela američkog dramatičara T. Williamsa *Staklena menažerija* i *Tramvaj zvan čežnja*. Kroz različitu teorijsku literaturu prikazat će se međuljudski odnosi s posebnim naglaskom na odnos između muških i ženskih likova. Analizirat će se oblikovanje i prikaz ženskih likova te na koji način muškarci oblikuju žene i njihove karaktere. Istražit će se kako autor stvara duboke i provokativne priče koje i danas mogu izazvati emocije i diskusiju. Poseban naglasak bit će na analiziranju nasilja u obitelji i ženine obveze da se uda s obzirom na to da je ta tema i dalje kontroverzna i prisutna u današnjem društvu.

Kako bi se prikazali ženski likovi kroz motiv braka i udaje, najprije je potrebno analizirati književno razdoblje u kojemu su djela nastala. Nadalje, potrebno je stvaralaštvo T. Williamsa prikazati kroz taj književno-povijesni kontekst.

Središnji dio rada započet će analizom drame *Tramvaj zvan čežnja* koja će se prikazati kroz nekoliko ključnih obilježja. Udaja i brak, kao osnovni motiv, bit će polazišna točka za analiziranje ženskih likova u drami. Složenost njihovih karaktera najbolje se vidi upravo kroz patrijarhalni svijet u kojemu žive te u određenim očekivanjima od žena. Prikaz ženskih likova će se također analizirati kroz zlostavljanje koje žene doživljavaju i nemogućnost bijega od takvih muškaraca. U toj drami će se također vidjeti dva tipa ženskih likova: fatalna žena i kućni anđeo. Prikazat će se razlika između reprezentacije takvih tipova žena te tragičan kraj koje obje doživljavaju: jedna u braku sa zlostavljačem, druga u psihijatrijskoj ustanovi.

Nadalje, analizirat će se *Staklena menažerija* kroz motive braka i bijega. Ženski likovi u ovoj drami pokušavaju pobjeći od stvarnosti, svaka na svoj način. Jedna kroz bijeg u prošlost, a druga kroz svijet staklenih figurica koje joj donose utjehu. Motiv braka glavni je pokretač radnje te se sve svodi na to da žena ne može biti sretna i sigurna ako nema uza se muškarca uz kojeg je društveno prihvaćena. Kao i u *Tramvaju zvanom čežnja* ženski likovi završavaju bez ikakve nade u bolju budućnost.

U zaključnom dijelu rada usporedit će se ženski likovi u ovim dramama te donijeti zaključak na koji način motiv udaje i utjecaj muških likova oblikuju ženske likove.

2. KNJIŽEVNOPOVIJESNI OKVIR

Američka drama tijekom 20. stoljeća doživljava značajan razvoj obuhvaćajući različite stilove, teme i društvene promjene. Bogata je i raznolika te često reflektira društvene promjene, kulturne tenzije i unutrašnje borbe ljudi kroz različite stilove i pristupe. Ženski se likovi često suprotstavljaju konvencionalnim ulogama domaćica, supruga i majki, tražeći autonomiju i individualnost. Američko kazalište do sredine dvadesetog stoljeća bilo je pod utjecajem europskog realizma i usredotočeno na konstrukciju psihološki dosljednih likova s dramskim scenama koje prikazuju stvarnost. „Likovi su nastojali odražavati jezik, odijevanje i ponašanje svoje većinom srednje klase publike i njihove radnje ograničene na autentične domaće situacije“ (Saddik 2007: 2) Ženski likovi prikazuju širok spektar emocija i unutrašnjih sukoba što ih čini složenijima i realističnijima.¹

¹ O tome više vidjeti u: Sanja Nikčević, Subverzivna američka drama ili simpatija za loose. Riječ je o „primjeni konstitutivno načelo odnosa američke drame prema američkom snu, temeljnom mitu pokretaču američkog društva. Time se dobiva nova klasifikacija američke drame jer je primjena načela pokazala da unutar realističke američke drame postoje dva jasno izražena pravca: afirmativnu koja pokazuje uspješne likove unutar američkog društva i subverzivnu koju opisuje ova knjiga. Subverzivna američka drama prikazuje gubitnike (losere) koji ne uspijevaju u 'savršenom svijetu' i koji se neprestano osjećaju kao stranci čime negira funkcioniranje.“ (<http://www.sanjanikcevic.com/subverzivna-ameri269ka-drama-ili-simpatija-za-losere.html>, posjećeno 30. kolovoza 2024.)

2.1. TENNESEE WILLIAMS

Tennessee Williams stvara od kraja 30-ih pa do 80-ih godina 20. stoljeća. Njegove su drame prožete dubokim emocijama i tragičnim završecima, a likovi nisu tipizirani,² već kompleksni i psihološki okarakterizirani te često inspirirani autorovim životnim iskustvima. „Williamsov prvi veliki uspjeh, *Staklena menažerija*, smatra se njegovim autobiografskim djelom jer odražava mnoge dijelove njegovog života prikazujući likove temeljene na njegovoj majci, sestri i njemu samom.“ (Vidan 1976:392) S obzirom na to da je Williamsov otac radio kao trgovački putnik i provodio mnogo vremena na putu, Edwina (njegova majka) je postala odgovorna za odgoj svoje djece. Njegov se otac borio sa zlouporabom alkohola, slično kao Tomov odsutni otac u drami. „Tijekom svog ranog života Williams je imao vrlo blizak odnos sa svojom sestrom Rose. Kako su Rose i Williams starjeli, Rose je počela pokazivati tjeskobu i nestabilno ponašanje. Rose je tijekom života pretrpjela niz živčanih slomova i na kraju joj je dijagnosticirana šizofrenija.“ (Vidan 1976:393) Godine 1943. na Rose je izvedena lobotomija. „Nekoliko mjeseci nakon njezina zahvata, Williams je počeo pisati *Staklenu menažeriju*.“ (izvor: <https://www.tennesseewilliamsstudies.org/journal/work.php?ID=113>, posjećeno 1. rujna 2024.) Može se smatrati da Tom iz drame predstavlja samog Williamsa. U pogovoru Ivan Matković (2003) navodi kako „Tom i Williams čak imaju i isto ime, budući da je ime Tennesseeja Williamsa bilo Tom Lanier Williams. Tom je frustrirani pisac koji dugo radi u tvornici cipela u St. Louisu kako bi osigurao svoju obitelj, slično kao Williams u svojim ranim dvadesetima. Tom također ima čežnju za pustolovinom i putovanjima, čežnju na koju je i sam Williams djelovao u svom životu dok je putovao zemljom u potrazi za inspiracijom za svoje pisanje tijekom kasnih dvadesetih i ranih tridesetih.“

Williamsov rad često je ilustrirao kako je „američka kapitalistička opsjednutost materijalističkim uspjehom uništila osjetljive i slabe i stvorila društvene autsajdere koji su se borili za preživljavanje.“ (Saddik; 2007: 41) I *Staklena menažerija* i *Tramvaj zvan čežnja*, dvije njegove najuspješnije drame, bave se posljedicama transformacije društva iz agrarnog u industrijsko društvo dok se pojedinci bore da se prilagode i prežive. „Prvi veliki uspjeh Tennessee Williams doživljava dramom *Staklena menažerija*. Ta drama donosi priču o Amandi Wingfield, njezinu sinu Tomu i kćeri Lauri koji žive u skućenom, mračnom i sumornom stanu.“ (Solar 2007:506) Radnja

² „Njezin lik mora biti pažljivo ostvaren, a ne preslikan prema stereotipu.“ (o Amandi) (Williams 2003: 13)

drame temelji se na Amandinu inzistiranju da se Laura uda a drama istražuje teme obiteljskih odnosa, sjećanja i budućnosti. Vidan (1976) navodi da „drugo najpoznatije djelo T. Williamsa jest *Tramvaj zvan čežnja* koja prati Blanche DuBois, ženu koja dolazi živjeti sa svojom sestrom Stellom i njezinim mužem Stanleyem Kowalskim u New Orleansu. Drama je prožeta temama koje prikazuju sukob iluzije i stvarnosti, kao i klasne i seksualne tenzije te muško nasilje (fizičko i psihičko) nad ženama.“ Muška dominacija nad ženama oblikuje karaktere ženskih likova i utječe na njihovo ponašanje.

Radnja njegovih drama često nije strogo linearna, već je prožeta elementima sjećanja, snova i halucinacija koje prelamaju glavnu priču. To je posebno izraženo u *Staklenoj menažeriji* gdje se prošlost i sadašnjost isprepliću. Drame istražuju teme seksualnosti, često otkrivajući tabu teme i kontroverzne odnose. Njegove su drame i ekranizirane³ te su adaptacije doživjele veliki uspjeh.

2.1.1. Obilježja stvaralaštva

T. Williams u *Staklenoj menažeriji* koristi nekonvencionalne dramske tehnike kako bi istražio duboke psihološke i emocionalne slojeve svojih likova: „Ekspresionizam i sve druge nekonvencionalne dramske tehnike imaju samo jednu opravdanu svrhu, a to je bliži pristup istini. (...) Upotreba ekrana na koji bi se projicirali dijapozitivi sa slikama ili natpisima. (...) Osvjetljenje koje nije realistično.“ (Williams 2003: 11–12)

U *Tramvaju zvanom čežnja*, likovi poput Blanche i Stanleyja prikazani su kroz duboke emocionalne sukobe i kompleksne psihološke profile. *Tramvaj zvan čežnja* bavi se temama poput seksualnosti, moći, društvenih očekivanja i mentalnog zdravlja na način koji se suprotstavlja konvencionalnim društvenim normama toga vremena. Blanchein konflikt s vlastitim identitetom i stvarnošću svijeta oko nje simbolizira sukob između osobne autentičnosti i društvenih pritisaka.

U njegovu se stvaralaštvu također mogu uočiti motivi južnjačke gotike⁴. Usredotočenost na mračnu i dekadentnu stranu života na američkom Jugu s elementima groteske, nasilja i psihološkog terora može se uočiti u dramama *Tramvaj zvan čežnja* i *Staklena menažerija*. Obje su drame smještene na američkom Jugu i istražuju teme dekadencije, propadanja i disfunkcionalnih obitelji

³ *Tramvaj zvan čežnja*, 1951. i *Staklena menažerija*, 1987.

⁴ „Stil pisanja koji prakticiraju mnogi pisci američkog juga čije priče smještene u tu regiju karakteriziraju groteskni, sablasni ili fantastični događaji.“ (izvor: <https://www.britannica.com/art/Southern-Gothic> Pristupljeno 3. srpnja 2024.)

što je karakteristično za južnjačku gotiku. Neka od ključnih obilježja gotike prisutna u dramama Tennesseeja Williamsa su:

- propadanje i dekadencija: mnogi likovi Williamsovih drama žive u svijetu koji se raspada. Dekadencija često odražava moralno i fizičko propadanje, kao što je vidljivo u *Tramvaju zvanom čežnja* kroz lik Blanche DuBois, čiji život se urušava pod težinom prošlosti i stvarnosti. U *Staklenoj menažeriji* to je najbolje vidljiv kroz lik Laure koja psihički propada zbog svojeg fizičkog nedostatka te joj se u zadnjem činu razbija i zadnji trag nade.
- seksualnost i tabu: Williams često istražuje teme seksualnosti naglašavajući tabu teme poput homoseksualnosti, promiskuiteta i silovanja. Te teme su posebno naznačene u *Tramvaju zvan čežnja* gdje homoseksualnost nije prihvaćena već se smatra nečim izopačenim i odvratnim. Također se kroz lik Blanche proteže tema ženske seksualnosti i silovanja.

U dramama T. Williamsa vlada melankolična i jeziva atmosfera stvarajući osjećaj napetosti i nelagode. Fizički prostor često odražava unutrašnje stanje likova. U *Tramvaju zvanom čežnja* stara kuća Belle Reve simbolizira propadanje porodice DuBois, pogotovo Blanche a u *Staklenoj menažeriji* njihov mračan stan simbolizira osjećaj zatočenosti i nemoći.

Nadalje, bitno je naglasiti da T. Williams kombinira različite tehnike (dijalog, unutarnji monolog, rasvjeta, scenografija) u jedinstven i simboličan izraz kako bi se prikazala istina i stvarnost. Takav je pristup opisao i na početku *Staklene menažerije*. Williams je naglasio da pokušava napisati „igru sjećanja“ i zato izvedbu te drame treba prikazati 's neobičnom slobodom':

Ekspresionizam i sve druge nekonvencionalne dramske tehnike imaju samo jednu opravdanu svrhu, a to je bliži pristup istini. Kad je u nekom djelu primijenjena nekonvencionalna tehnika, to nije – ili bar ne bi smio biti – pokušaj izbjegavanja njegova zadatka da obraduje stvarnost ili da tumači život, nego je to zapravo - ili bi trebalo biti - nastojanje da nade bliži pristup stvarima kakve one zaista jesu i da ih uvjerljivije i življe izrazi. Potpuno realistično djelo sa stvarnim hladnjakom i pravim kockama leda, s likovima koja govore točno onako kako govori publika koja ih sluša, podudara se s akademskim krajolikom i vrijedi koliko i vjerna fotografija. (Williams 2003: 12)

Time je Williams najavio novu eru u američkoj drami koju karakterizira jedinstvena forma i novi pristup pisanju. S obzirom na način na koji Williams stavlja toliko svog životnog iskustva u drame ističe se njegova „sposobnost da proizvede realističnu dramu koja se bavi životima ljudi i njihovim

borbama da prihvate stvarnost, simbolizira i predstavlja i druga pitanja (...) odraz je društva i samog pisca.“ (Hyseni 2003:146)

2.1.2. Subverzivna američka drama

Sanja Nikčević T. Williamsa smješta u subverzivnu američku dramu koja se odnosi na kazališne ili filmske radove u Sjedinjenim Američkim Državama koji odmiču konvencionalnim normama i „američkom snu“. Takvi radovi često nastoje potkopati postojeće moći i autoritete te istražuju teme koje su kontroverzne, tabu ili potisnute.

Prema S. Nikčević (2006:37) „likovi subverzivne američke drame, svjesni su svoga neuspjeha te zajedno s autorima traže razloge za to, pokušavajući u suočavanju s razlozima pobijediti i prevladati vlastitu nesavršenost.“ U drami *Staklena menažerija* primjer takvog lika jest Tom koji je svjestan da nije sretan na svom poslu i želi se posvetiti pisanju. Kroz njegov lik prikazuje se borba između dužnosti prema obitelji i vlastitih želja koje dovode do osjećaja potpune nemoći. Primjeri takvog lika u *Staklenoj menažeriji* jesu i Amanda i Laura, Amanda kroz svoju opsesiju prošlošću i očajnim pokušajima da nađe muža za Lauru, a Laura kroz svoju fizičku nesavršenost koja ju ograničava da bude funkcionalno društveno biće i da pronade muža. U drami *Tramvaj zvan čežnja* to se obilježje može uočiti kroz lik Blanche koja živi u svijetu iluzija te pokušava pronaći muža smatrajući da će to riješiti njezine probleme. I u jednoj i u drugoj drami likovi na kraju završavaju tragično i nesretno što S. Nikčević navodi kao još jedno obilježje subverzivne američke drame: „Upravo iz vjere u snagu američkog sna, autori subverzivne američke drame unatoč simpatiji koju osjećaju, svoje gubitnike prilično oštro kažnjavaju. Ti dramatičari vjeruju da neuspjeh nije dobar, da je neuspjeh grijeh, a po jačini kazne vidi se jačina grijeha.“ (S. Nikčević 2006:39) U *Staklenoj menažeriji* Laura ostaje sama, a Tom iako je pobjegao ne pronalazi mir i sreću, već grižnju savjest od koje ne može pobjeći. U *Tramvaju zvanom čežnja* Blanche na kraju u potpunosti izgubi vezu sa stvarnosti te ju Stanley šalje u nepoznato (za što se može pretpostaviti da je psihijatrijska ustanova).

3. TRAMVAJ ZVAN ČEŽNJA

Tramvaj zvan čežnja analizirat će se kroz nekoliko ključnih tematskih okosnica. S obzirom na svoju kompleksnu i duboku radnju ta drama prikazuje kompleksnost ljudskih osjećaja i međusobnih odnosa s naglaskom na odnose u braku i obitelji. „*Tramvaj zvan žudnja*”⁵ nesumnjivo kroz prikaz odnosa unutar obitelji tematizira djelovanje društvenih procesa. Žanrovski realistična, ali mnogo snažnijeg emotivnog naboja i izraženijih strasti od *Staklene menažerije*, drama suprotstavlja svijet Blanche DuBois, osiromašene pripadnice stare južnjačke obitelji i svijet muža svoje sestre Stelle, vitalnog, ali sirovog Stanleya Kowalskog.“ (pogovor Ivan Matković; 2003:411)

3.1. MOTIV BRAKA

Motiv braka u drami *Tramvaj zvan čežnja* Tennesseeja Williamsa ima ključnu ulogu u oblikovanju likova, razvoja radnje i teme same drame. U ovoj drami brak služi kao središnja točka sukoba i emocionalne napetosti među glavnim likovima. Brak se smatra ključnim za ženinu sreću te ona bez muškarčeve ekonomske potpore ne može preživjeti u tadašnjem društvu te „korisnost muške potpore potiče žene da se žarko žele svidjeti muškarcima“ (De Beauvoir 2016: 160). Motiv braka i očajnička želja da se svide muškarcima može se proučiti kroz odnose nekoliko likova.

Jedan od ključnih bračnih odnosa u drami odnos je između Stelle i Stanleyja. Iako se njihov brak površnim promatračima čini savršenim, zapravo je riječ o iznimno teškom odnosu. Njihova je veza kompleksna, a karakterizira je intenzivna fizička privlačnost: *Gdje god ga vidjela, mislim da bi sve bilo kao što jest (...) između muškarca i žene ima stvari koje se događaju u tami i pred njima sve ostalo postaje nevažno* (Williams 2003: 137). Unatoč fizičkoj privlačnosti, Stanley pokazuje svoje pravo lice kada popije i postaje nasilan: *Čuje se udarac. Stella krikne* (Williams 2003: 128). Stanleyjev dominantan i često nasilan karakter stavlja Stellu u podređen položaj u njihovu braku, ali ona ostaje s njim zbog strasti koju osjećaju jedno prema drugom. Njihov brak pokazuje kontrast između ljubavi i destruktivnosti, kao i prikaz moći i kontrole u vezi. Stella nije svjesna Stanleyeve toksičnosti te ostaje s njim unatoč njegovoj gruboj naravi. Upravo zbog očajničke želje da očuva njihov brak Stanley pokušava otjerati Blanche jer je svjestan da ona utječe na Stellu tako što joj pokušava dokazati kakav je Stanley zapravo. On želi imati potpunu kontrolu nad njom te njihov

⁵ Originalni naziv ove drame je *Streetcar named desire* što se može prevesti na nekoliko načina: čežnja, želja i žudnja. Iako su riječi na prvi pogled slične, one imaju različita značenja: žudnja je strastveniji osjećaj od želje i čežnje. Želja i čežnja s druge strane imaju u sebi određenu nostalgiju. S obzirom na tematiku i radnju djela najbolje odgovara čežnja, ali tijekom citiranja bilo je potrebno zadržati točan sadržaj izvora.

odnos oslikava temeljnu dinamiku moći koja se često odigrava u brakovima jer je „unutar institucije braka žena podčinjena, sekundarna i u parazitskom odnosu“ (Vasiljević 2012:109; prema: Butler, 2000).

Nadalje, bitno je analizirati Blanche DuBois i njezin prvi brak. Blancheina je osobnost oblikovana traumatičnim iskustvom njezina prvog braka. U svojega se muža zaljubila vrlo mlada te ga je obožavala: *Bio je to prekrasan mladić (...) ljubila je i zemlju kojom je hodao. Obožavala ga je i smatrala gotovo presavršenim za ljudsko biće.* (Williams 2003: 163) Jedne noći Blanche ga je zatekla s drugim muškarcem te ne mogavši to podnijeti počinje ga vrijeđati: *Vidjela sam! Znam sve! Gadiš mi se...* (Williams 2003: 158) Nakon toga on odlazi i počinu samoubojstvo. Blanche je sebe krivila zato što nije drugačije reagirala i zato što se nije mogla suzdržati od takve reakcije. To ju je iskustvo duboko traumatiziralo. Blancheina čežnja za ljubavlju i stabilnošću je dovodi do njezinih neuspješnih pokušaja da pronade novog muža što naglašava njezinu ranjivost i strah od samoće. Iako je njezin prvi brak završio tragično, Blanche je svjesna da bez muža ne može biti dio tadašnjeg društva te na prevaru pokušava pronaći muža. Njezin je odnos s Mitchom prožet željom za sigurnošću kroz brak, iako na kraju propada zbog otkrivanja njezine promiskuitetne prošlosti. Mitch je jedan od Blancheinih potencijalnih partnera koji u njoj vidi mogućnost stabilnog i sigurnog odnosa. Mitch je jako vezan za svoju bolesnu majku te je svjestan da će nakon njezine smrti ostati sasvim sam. Isprva je očaran Blanche te ju zamoli da mu bude žena. Mitch je bio svjestan da je Blanche starija, ali nije bio svjestan njezine prošlosti s mnogobrojnim muškarcima. Nakon što sazna o njezinoj prošlosti okreće se protiv nje i time se raspada njezina posljednja nada za pronalazak stabilnosti kroz brak: *Ono izvikivanje tvojih tako starinskih ideala i sve one smicalice koje si servirala cijelo ljeto (...) bio sam dovoljno lud da povjerujem u tvoju čestitost!* (Williams 2003: 175) Njezini pokušaji da očuva dostojanstvo i prikaže se u boljem svjetlu pred Mitchom jedan su od primjera kako likovi u drami koriste brak kao način da se nose sa stvarnošću koja im je nepodnošljiva. Stanleyjeva brutalna istina naspram Blancheine iluzije dodatno osvjetljava napetost između stvarnosti i iluzije koja je često prisutna u braku.

U drami se također istražuju društveni standardi i očekivanja vezana za brak. Žena koja nije u braku nije ostvarena kao žena te ne može pronaći sreću i mir. Blanche očajno pokušava pronaći muža kroz laži i prevare jer je svjesna da će inače ostati sasvim sama i odbačena od ostatka društva.

Ovi motivi braka u *Tramvaju zvanom čežnja* pomažu u razvijanju kompleksnih karaktera i duboko emotivnih situacija, istovremeno otkrivajući različite aspekte ljudske prirode i društvenih odnosa.

3.2. Oblikovanje ženskih likova

Glavni ženski likovi u *Tramvaju zvanom čežnja* su sestre Blanche DuBois i Stella Kowalski koje predstavljaju kontrastne aspekte ženskog identiteta⁶ i društvenih očekivanja. Na njihov razvoj i oblikovanje njihovih identiteta utjecalo je nekoliko faktora od kojih se ističu: fizičko zlostavljanje i silovanje, odnos prema ženskoj seksualnosti te ženin položaj u patrijarhalnom društvu.

3.2.1. Lik Blanche DuBois

Blanche Dubois jest kompleksan lik koji utjelovljuje nostalgiju za prošlim vremenima i borbu s osobnim demonima te se može smatrati fatalnom ženom⁷. Pojavljuje se u prvoj sceni obučena u bijelo⁸, nosi bisernu ogrlicu i naušnice, a njezino ime također znači bijela šuma. Motiv bjeline u opisu njezina lika mogao bi predstavljati želju za novim početkom i novim životom koji ona očajno priželjkuje. Njezina težnja za elegantnim životom i društvenim statusom odražava se u njezinu ponašanju i izgledu. Njezin izgled je neprikladan okruženju u koje dolazi te ona ne izgleda kao da pripada siromašnoj skupini ljudi: *Njezina pojava odudara od okoline*. (Williams; 2003:95) Blanche je opterećena svojim izgledom i voli primati komplimente, čak ih i izravno traži: *Htjela sam izazvati taj kompliment, Stanley*. (Williams; 2003:113) Voli koketirati s muškarcima kako bi se osjećala poželjno i kako bi zaboravila na činjenicu da stari sama. U jednom trenutku čak i vrijeđa sestrin izgled kako bi se osjećala bolje pa kaže da joj se sestra malo udebljala, da je neuredna i da se trebala ošišati na drugačiji način. Odmah nakon tih primjedbi, Blanche govori o tome kako ona divno izgleda i kako se godinama nije udebljala. Zbog svoje nesigurnosti, ona ponižava druge ljude kako bi se osjećala bolje u vezi sebe. Želi da je ljudi vide kao lijepu mladu sofisticiranu ženu, pa zbog toga laže o svojim godinama: *Da, Stella je moja ljubljena mala sestrice. Zovem je malom usprkos tome što je nešto starija od mene* (Williams; 2003: 126). Blanche tvrdi da je Stella starija

⁶ „Identitet kao forma društvene i individualne egzistencije uvijek ide u dva smjera. Prvi se odnosi na to kako netko vidi samoga sebe i kako ga vide drugi, a drugi se očituje u želji i mogućnosti da se te želje ostvare unutar čovjekove prirode koju sam prerađuje i prilagođava svojim potrebama“ (Sršen 2016: 125).

⁷ „Fatalna žena (femme fatale) javlja se kao protuteža likovima progonjene nevinosti i kućnog anđela. Fatalne su žene poput jezovitog fascinantnog objekta koji je privlačan, ali istodobno predstavlja opasnost i prijetnju. Fatalna žena je lutalica, nesposobna je za smiren obiteljski život i dom te je vrlo nestalan lik“ (Nemec 2003: 100–102).

⁸ „Bijela je povezana sa svjetlom, dobrotom, nevinošću, čistoćom i djevičanstvom. Smatra se kao boja savršenstva. Bijela znači sigurnost i čistoću. Za razliku od crne, bijela obično ima pozitivnu konotaciju. Bijela može predstavljati uspješan početak.“ (Izvor: <https://www.mreza-mira.net/vijesti/razno/znacenje-boja/>, posjećeno 4. srpnja 2024.)

sestra, iako je istina da je Blanche pet godina starija. Blanche želi da se Mitchu sviđa ta mlada i lijepa verzija koju je stvorila sama pa se čak odbija sastati s njim preko dana i ostavlja ugašena svjetla kad on dođe u stan. Boji se da mu se ne bi svidjela kad bi znao njezine prave godine i vidio njezine bore. Anne Wilson Schaef (2006: 53) navodi da su „žene naučene lagati zbog nesigurnog položaja u ovoj kulturi... Lažemo o tome tko smo i što želimo i trebamo.“ Upravo tako i Blanche laže kako bi si stvorila bolji položaj i sigurniju budućnost. Blanche bježi od stvarnosti kroz idealiziranje prošlosti i izmišljanju različitih priča: *Primila sam poziv od jednog svog starog obožavaoca. (...) Pozvana sam na krstarenje po Karipskom moru!* (Williams 2003: 180) Blanche se na kraju drame u potpunosti prepušta svojim fantazijama te više ni sama nije sigurna što je realnost, a što fantazija. Time dolazi do njezine potpune destrukcije i nestanka. Njezina nespremnost da živi u stvarnom svijetu također je naznačena i pjesmom polke koju ona često čuje u mislima. Blanche u svojoj glavi čuje glazbu koja je svirala kad joj je muž umro, glazbu koju nitko drugi ne čuje, što pokazuje njezino nestabilno psihičko stanje. Ta glazba je prati i nakon svih ovih godina i ne da joj zaboraviti taj tragični događaj. Na kraju drame Blanche potpuno gubi psihičku stabilnost te ostaje u svijetu iluzije nesvjesna da ide u psihijatrijsku ustanovu. Kroz njezin se lik može vidjeti kako na žene utječu društvena očekivanja i osude te kako žena propada zbog nemogućnosti da se pobrine sama za sebe.

3.2.2. Lik Stelle Kowalski

Za razliku od Blanche, Stella predstavlja kućnog anđela.⁹ Ona se prilagodila svom životu u New Orleansu i prihvatila Stanleyjev dominantan i nasilan karakter. Brižna je, suosjećajna i strpljiva, što je vidljivo u njezinim nastojanjima da posreduje između Blanche i Stanleyja te je često rastrgana između ljubavi prema Blanche i odanosti Stanleyju. 'Stella' potječe od latinske riječi za zvijezdu te ju Blanche naziva *zvjezdicom: O Stella, Stella, zvjezdice!* (Williams 2003:97) Zvijezda se „zbog svojega nebeskog obilježja može smatrati simbolom duha te simbolom sukoba između duhovnih snaga ili svjetlosti i materijalnih snaga ili mraka.“ (izvor: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/67551> posjećeno 4. srpnja 2024.) U skladu s ovom interpretacijom značenja zvijezde, Stella je sve gore spomenuto jer je rastrgana između odanosti mužu i ljubavi prema sestri. Stella pokušava balansirati između tih odnosa i donijeti određeni mir

⁹ „Kućni anđeo' produkt je muške fantazije koja ženskom biću pripisuje osobine anđeoskog, svetog, netjelesnog te produhovljenog. Karakteristike ovog tipa žene jesu nevinost, čistoća, moralna postojanost, krepost, vjernost, stidljivost, nježnost, dobrota; ukratko sve vrijednosti kršćanskog moralnog kodeksa. (...) Ovakve su žene statične i one su objekti nečije žudnje ili pak žrtve spleta“ (Nemec 2003: 10–102).

u kućanstvo ali zbog svoje blage naravi ona to ne uspijeva. Njezina unutarnja borba dolazi do izražaja u trenutku kada mora odlučiti kome vjerovati: *Nisam mogla vjerovati njezinim riječima i nastaviti život sa Stanleyem* (Williams 2003:187). Vrhunac drame uključuje dramatičan sukob između Blanche i Stanleyja, a Stella je uhvaćena u sredini. Naposljetku, Stella odluka da Blanche pošalje u ustanovu za mentalno zdravlje, na Stanleyjevo inzistiranje, dirljiv je i tragičan trenutak, koji pokazuje njezin unutarnji nemir i snažan utjecaj koji Stanley ima na nju. Stella Kowalski je višedimenzionalni lik čiji osobni sukobi i odnosi pokreću velik dio radnje. Njezin lik utjelovljuje teme ljubavi, odanosti i bolnog sukoba. Stella također predstavlja domaćicu iz 40-ih godina 20. stoljeća kojoj nedostaje sloboda da se izrazi i podvrgnuta je muškoj nadmoći. Njezina je uloga čistiti, prati, kuhati i ugađati mužu.

3.3. Zlostavljanje i silovanje žene

Zlostavljanje je jedan od ključnih motiva koji prožima odnose među likovima u ovoj drami te duboko utječe na njihove živote. Ajduković (2000: 11) nasilje u obitelji određuje „kao skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad drugim osobama upotrebom sile, zastrašivanjem i manipulacijom.“ Upravo se takav skup ponašanja može uočiti kroz različite odnose likova u ovoj drami. U nastavku teksta istraživat će se različiti oblici zlostavljanja, a Ajduković i suradnici (2000: 57–58) navode nekoliko različitih oblika nasilja: „psihičko (obuhvaća različite zabrane, prijetnje, uvrede, omalovažavanje, kontrolu i slično... tjelesno (guranje, šamaranje, čupanje kose)... seksualno (nedopuštene seksualne radnje, silovanje) i ekonomsko (uskraćivanje i oduzimanje financijskih sredstava).“

3.3.1. Fizičko i seksualno zlostavljanje žena

Prvi oblik nasilja koji se u drami pojavljuje jest fizički. Stanley je oličenje fizičke snage i dominacije te nasilnim ponašanjem prema svojoj supruzi Stelli ilustrira se fizičko zlostavljanje u braku. Jedan od primjera uključuje scenu u kojoj Stanley fizički napada Stelu tijekom jedne od njihovih svađa: *Stanley nasrne na Stelu* (Williams; 2003: 127). Stella u tom trenutku odlazi kod svoje prijateljice Eunice, ali mu već sutra oprašta i odlučuje mu se vratiti. Blanche želi da njezina sestra otvori oči i izbori se za sebe, ali Stella ima drugačije postavljene prioritete. Spremna je previdjeti svoje probleme sa Stanleyjem jer nije u mogućnosti promijeniti bilo što u svojem životu. S obzirom na to da se tijekom 40-ih godina 20. stoljeća zlostavljanje u obitelji još smatralo

privatnim problemom,¹⁰ Stella trpi nasilje jer smatra da nema drugog izbora i takav odnos ne vidi kao pogrešan. Eunice, Stellina prijateljica i susjeda, prima Stellu nakon što ju Stanley napadne. Ona razumije probleme jer i ona ima muža zlostavljača te se prema Stanleyju ponaša oštro i osuđuje ga: *EUNICE: Ne možeš tući ženu i onda je zvati da ti se vrati! Neće doći! Tući ženu koja očekuje dijete...! Smrade! Ti poljski skote!* (Williams 2003: 130) Iako je Eunice bijesna na Stanleyja, ignorira nasilje koje se događa u njezinu braku. Isto tako i Stella nasilje nad Eunice ne vidi kao nešto pogrešno, već kao nešto što se u braku jednostavno događa. Prema Stellinu mišljenju, žena bi trebala prijeći preko toga i nastaviti dalje. Ona to vidi kao dio braka koji nije toliko bitan ako se gleda šira slika. Ako muškarac pokaže da mu je žao zbog onoga što je učinio, Stella misli da žena jednostavno treba sve zaboraviti. Kada Blanche pokušava nagovoriti Stellu da ostavi muža, Stanley postaje zabrinut za svoju budućnost sa Stellom i spreman je učiniti sve samo da se što prije riješi Blanche. Stellu pokušava privući sjećanjem na seksualne odnose:

Stella, kad ona ode i kad budeš imala dijete, sve će ti biti u redu. Bit će sve opet između tebe i mene onako kako je bilo. Sjećaš li se kako je prije bilo? Kakve smo noći proveli zajedno. Bože, zlato, kako će to biti lijepo kad se opet budemo mogli noću glasno ljubiti i uživati jedno u drugome, sami, bez nekakve sestre koja nas iza zastora sluša! (Williams 2003: 168)

Njegove riječi imaju samo jedan cilj: podsjetiti Stellu na zabavu koju imaju u spavaćoj sobi, na osnovnu stvar koja ih drži zajedno. On kroz nježne riječi i isprike zadržava Stellu svaki put nakon fizičkog nasilja. Za Stanleyja je njihov seksualni odnos još jedan oblik manipulacije i način na koji pokušava zadržati Stellu. Stanleyjeva seksualna želja je sirova i direktna te naglašava njegovu dominaciju nad ženskim likovima u drami. S druge strane za Stellu je njihov seksualni odnos način na koji pokušava osjetiti neki oblik privrženosti i ljubavi jer su to jedini trenutci kada osjeća bilo kakav oblik nježnosti. Seksualni čin je istovremeno za nju izvor emocionalnog zadovoljstva i fizičke privlačnosti te kroz takvu vrstu odnosa pokušava opravdati njegovo nasilničko ponašanje.

Još jedan oblik nasilja koji je prisutan u drami jest i čin silovanja. „Silovanje je seksualni kontakt bez dobrovoljnog pristanka (...) (silovanje) nije seksualni čin već čin nasilja i dokazivanja moći

¹⁰ „Tek tijekom drugog vala feminizma su žene uspjele probleme vezane za odnose u braku i obitelji poput razvoda i nasilja pretvoriti u javni problem. Fizičko i psihičko zlostavljanje prikazale su kao problem i kao nešto što se ne bi trebalo smatrati 'normalnim' i prihvatljivim. Zahtijevalo se da žene imaju pravo glasa u braku i da ne trebaju trpjeti bilo kakav oblik nasilja. Ti i svi ostali oblici nasilja tek su sedamdesetih i osamdesetih godina konačno i priznati kao takvi“ (Ograjšek Gorenjak 2022: 174).

te dominacije nad ženom.“ (Ajduković 2000: 95) Stanley u završnom dijelu drame nasrne na Blanche i siluje ju: *O, ti dakle želiš malo borbe! U redu, možemo se malo boriti! (Skoči prema njoj prevalivši stol. Ona krikne) (...) Tigrica... tigrica!* (Williams 2003: 185) Činom silovanja on u potpunosti uništava Blanche i pokazuje svoju mušku nadmoć u suprotnosti sa ženskom nemoći. Stanley na taj način „pobjeđuje“ te ostavlja Blanche u potpunosti shrvanu i udaljava je od Stelle. Ajduković (2000: 97) opisuje ženinu reakciju nakon silovanja te navodi da žena „često pokazuje osjećaje kao što su strah, bijes, tjeskoba, tuga i očaj. Plače, vidljivo je uznemirena i potresena.“ Upravo se takva fizička reakcija događa i kod Blanche jer se boji proći pokraj muškaraca te se trza na zvukove muških glasova. Poniženje koje je doživjela činom silovanja u potpunosti ju uništava. Blanche se također dugo kupa u vrućoj vodi, a Singer i suradnici (2005: 244) navode da je „potreba za opsesivnim pranjem jedna od čestih reakcija na silovanje“. Na taj način Blanche pokušava „isprati“ Stanleyja sa svog tijela te doživjeti novi početak. Kroz Stanleyjevo silovanje Blanche i nasilje prema Stelli, brak je prikazan kao potencijalno destruktivna sila.

Brak se prikazuje kao destruktivna sila prema Blanche kroz nekoliko različitih aspekata a najprije kroz njezino traumatično iskustvo u prvom braku kada saznaje da joj je muž homoseksualac. To otkriće, koje doživljava kao izdaju, i njezino osuđivanje dovode do njegovog samoubojstva. Brak se na taj način pretvorio u izvor tuge i psihičkog sloma. Nadalje, gubitak braka označava i gubitak zaštite koju je brak pružao. Bez muža se osjećala izgubljeno i nesposobno da se nosi sa stvarnošću, što je vodi ka destruktivnom ponašanju uključujući stupanje u seksualne odnose s različitim muškarcima te pretjeranom konzumiranju alkohola. Naposljetku, brak njoj ne donosi mir, već je sredstvo za njezinu potpunu destrukciju. Stanley, predstavnik tradicionalnih patrijarhalnih vrijednosti, uništava Blancheine iluzije o ljubavi i braku. Traumatično iskustvo silovanja predstavlja konačni udarac njezinoj mentalnoj stabilnosti. Kroz Blancheinu priču se istražuje kako brak, umjesto da bude izvor stabilnosti i sreće, može postati izvor uništenja.

Trauma koju Blanche doživljava razara je psihički, dok Stella mora balansirati između ljubavi prema Stanleyju i zaštite svoje sestre. Blanche joj kaže da ju je Stanley silovao, ali se Stella odluči pretvarati kao da se ništa nije dogodilo. Stella odlučuje ne poduzeti ništa u vezi s tim i nastavlja živjeti sa Stanleyjem zbog odanosti i zbog djeteta: *Život mora ići dalje. Ma što se dogodilo, čovjek mora nastaviti život.* (Williams 2003: 187) Stella je odana Stanleyju i vidi ga kao stabilnu točku u životu te je ekonomski i emotivno ovisna o njemu. Kako bi zaštitila sebe i svoj brak, Stella bira da

vjeruje Stanleyju i sumnja u Blancheinu verziju događaja. Takvo negiranje omogućava Stelli da zadrži osjećaj normalnosti i stabilnosti u svom životu. Zaštita braka i obitelji te održavanje iluzije stabilnosti, imaju prioritet nad istinom i pravdom za Blanche. Ona ne kaže ona da ne vjeruje Blanche, ali smatra da ne može živjeti svoj život isto ako odluči priznati da joj je muž silovao sestru.

3.3.2. Psihičko zlostavljanje

Kao što je već navedeno, jedan od oblika nasilja jest i emocionalno/psihičko nasilje. Iako emocionalno nasilje nije toliko očito kao fizičko nasilje, često se događa da osobe toga nisu ni svjesne. U ovoj drami Stanley koristi oblike psihičkog zlostavljanja i manipuliranja kako bi utjecao na ostale likove u drami, pogotovo ženske. „Psihičko zlostavljanje pojavljuje se u raznim oblicima, najčešće uključuje ponovljene verbalne napade, omalovažavanje, vrijeđanje, ismijavanje, naglašavanje da je riječ samo o uobičajenoj svađi, a da su ženine reakcije neprimjerene“ (Singer i suradnici 2005: 233–234). Stanley se tijekom cijele drame postavlja u moćniji položaj te omalovažava ženske likove psihičkim zlostavljanjem i manipulacijom.

Jedan od oblika psihičkog zlostavljanja jest i manipulacija kojom se Stanley često koristi u svojem odnosu sa Stellom, koristeći njezinu odanost i iluziju ljubavi kako bi održao svoju dominantnu poziciju: *Stella, kad ona ode i kad budeš imala dijete, sve će biti u redu. Sve će opet biti u redu između tebe i mene kao što je i bilo (...) Bože, zlato, kako će to biti lijepo kad se opet budemo mogli noću glasno ljubiti i uživati jedno u drugome.* (Williams 2003: 168) On kroz njihov seksualni odnos pokušava održati privid ljubavi i skladnog odnosa te na taj način zadržava Stellu kraj sebe. Stella često opravdava Stanleyjevo i fizičko i psihičko nasilje, što predstavlja jedan od znakova emocionalne manipulacije: *On nije znao što radi... Bio je kao janje kad sam se vratila i iskreno se stidi.* (Williams 2003: 133). Stanleyjeva manipulacija predstavlja način na koji održava svoju dominaciju i kontrolu nad svakom situacijom u kojoj se nađe. Stanley koristi informacije koje je saznao o Blancheinoj prošlosti kao jedno od sredstva za manipulaciju. Kada otkrije Blancheine tajne iz Laurela, koristi ih da bi je omalovažavao i poništio njezin utjecaj na Stellu. On istražuje njezin život i koristi te informacije u trenutku kada zna da će joj nanijeti najviše štete: tijekom rođendanske večere. Time uništava njezinu priliku za srećom i brakom: *Neće je uzeti za ženu. Možda je to namjeravao, ali sada... neće valjda skakati u bazen s morskim psima!* (Williams 2003: 164)

Stanley manipulira Stellom i nakon njihovih svađa tako što joj tepa i umiljava joj se. Stella popušta na to te se Stanleyjeva manipulacija može nastaviti. Prema Ajduković i suradnicima (2000: 59) „nasilan partner smatra da ima pravo imati potpunu moć nad ženom“ te zbog toga Stanley uspostavlja takav odnos kako bi ju i dalje mogao kontrolirati. Stalno demonstrira svoju fizičku i emocionalnu moć čime zastrašuje Stellu, Blanche i druge oko sebe.

3.4. Ženina seksualnost

Ženina seksualnost, odnosno način na koji društvo gleda na ženu koja stupa u izvanbračne seksualne odnose, najbolje je prikazana kroz lik Blanche. „Žene su kroz povijest bile definirane (od strane muškaraca) kao seksualno čiste i neiskvarene. Samo je suzdržana i nevina djeвица bila savršena žena... Mnogi muškarci žene i danas dijele u dvije skupine: fine žene ili drolje“ (Wilson Schaef 2006:59-60). Prema ovoj definiciji Blanche bi smatrali „droljom“ zato što je imala seksualne odnose s nekoliko različitih muškaraca. Na njezinu se seksualnu slobodu gleda s izuzetnim prijezirom i osudom, omalovažavajući ju i čineći ju nepoželjnom. Njezino seksualno ponašanje nije samo odraz osobne nesigurnosti i traume, već i sredstvo kojim pokušava izgraditi i održati svoj krhki identitet: *Da, imala sam mnogo intimnih odnosa sa stranim ljudima. Poslije Allanove smrti... činilo mi se da samo intimnosti sa stranim ljudima mogu ispuniti tu prazninu u mom srcu. (...) tražila sam zaštitu ondje gdje je nisam mogla naći!* (Williams 2003:176) Blanchein se promiskuitet može dijelom razumjeti kroz traumu koju je doživjela u prošlosti. Samoubojstvo njezina muža ostavilo je dubok trag na Blanche i utjecalo na njezin odnos prema seksualnosti. Također, gubitak Belle Reve dodatno doprinosi njezinoj emocionalnoj nestabilnosti. Seksualni odnosi postaju način na koji Blanche pokušava ponovno uspostaviti osjećaj kontrole i vrijednosti. Ona koristi seksualne odnose i seksualnu privlačnost kao sredstvo za traženje potvrde i ljubavi. Blanche je teško prihvatiti da je netko ne voli ili ima loše mišljenje o njoj jer joj je mišljenje drugih ljudi jako važno za samopouzdanje. Njezin „promiskuitet“ nije samo izraz fizičke želje, nego duboke emocionalne potrebe za prihvaćanjem i ljubavlju koje ne zna pronaći na druge načine. Blancheina promiskuitetnost u znatnoj mjeri utječe na njezin ugled. Kada Mitch dozna za njezinu prošlost, povlači se i prekida vezu, što Blanche lišava posljednje nade za stabilnost i sigurnost koju bi kroz brak mogla ostvariti. Blancheina seksualnost i suočavanje s posljedicama dovode do njezina psihičkog sloma. Počinje mrziti Stanleyja nakon što vidi njegovu agresivnu stranu te pokušava uvjeriti Stellu da ne bi trebala ostati s takvim muškarcem. Stanley se nemilosrdno bavi

razotkrivanjem Blanche kao varalice, promiskuitetne žene i alkoholičarke te ju nemilosrdno uništava i konačno nametanjem svoje nadmoći u obliku silovanja na kraju pobjeđuje. Njezina nemogućnost da pobjegne od prošlosti i pronade nov početak završava tragično.

3.5. Položaj žene u patrijarhalnom društvu

Naposljetku, prikazat će se oblikovanje ženskih likova kroz patrijarhalno društvo¹¹ u kojemu one žive jer je „činjenica da se kroz istoriju brak u većini društava ostvarivao na patrijarhalni način. Žena je podređena mužu, njena uloga majke ima prevashodni značaj, a bračni odnosi su neravnopravni i nepovoljni po ženu“ (Vasiljević 2012: 97). Upravo takvi bračni odnosi vladaju i u *Tramvaju zvanom čežnja*. Stanley je dominantna figura u njihovu braku te Stella nema pravo glasa, ona je tu samo da se brine o mužu, kućanstvu i naravno da rađa djecu. Isto tako je i u odnosu između Eunice i njezina muža. Bračni odnosi se temelje na muškoj dominaciji bez mogućnosti bijega od takvih osoba.

U ovoj drami patrijarhalno društvo također ima ključnu ulogu u oblikovanju sudbine i percepcije neudane žene kroz lik Blanche DuBois. Blanche predstavlja otpor i suprotnost očekivanim društvenim normama koje patrijarhalni sistemi nameću ženama. Njezina konačna tragedija jasno odražava težinu tih normi. Kao neudana žena srednjih godina Blanche se suočava s društvenim osudama i predrasudama koje su duboko ukorijenjene u patrijarhalnom društvu. Ona nema podršku muškog zaštitnika što je čini izuzetno ranjivom i marginaliziranom u takvom društvu. Kao što je već ranije navedeno, njezine ljubavne afere su između ostalog očajnički potezi da vrati društveni status i osigura si financijsku sigurnost. Patrijarhalno društvo u kojemu ona živi osuđuje njezino ponašanje i opisuje ju kao promiskuitetnu i nestabilnu ženu dovodeći je do granice ludila. Blanche na kraju drame u potpunosti gubi vlastiti glas i više nema pravo odlučivati o svojoj sudbini. Njezinu sudbinu zapečatio je muškarac koji donosi sve odluke vezane za žene u svojem okruženju. Patrijarhalni sistem nema milosti prema ženama koje se ne uspijevaju uklopiti u očekivane društvene uloge. Blancheina prošlost, uključujući propast njenog braka i skandal u koji je bila uključena dovode do njezina društvenog odbacivanja.

¹¹ „Oblik društvene organizacije koju obilježava institucionalizirana dominacija muškaraca izražena kroz društvenu praksu i odgovarajuće društvene ideologije; sustav u kojem muškarci imaju primarnu kontrolu nad društvenim, političko-ekonomskim i kulturnim institucijama.“ izvor: <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/patrijarhat>> posjećeno 5. srpnja 2024.

Stanley Kowalski predstavnik je patrijarhalnih vrijednosti te zbog toga Blanche vidi kao prijetnju svojoj kontroli nad Stello. On koristi svoju fizičku snagu i autoritet da bi dominirao nad Blanche, a njegova dominacija najviše dolazi do izražaja u sceni silovanja. Takva vrsta nasilja krajnji je izraz patrijarhalne brutalnosti prema ženi koja se ne uklapa u društvene norme. Stanley sebe smatra gospodarom i vladarom u svom domu i nad svojom ženom, on ima moć da odluči kako će se stvari odvijati i on donosi odluke koje će samo njemu koristiti. Ne voli kada ga žene uznemiruju, čak ni kada puštaju pjesme kada on igra poker s društvom te ne voli gubiti. Glasan je i neuredan i nitko mu o tome ne može reći ni riječi. Stanleyjev i Stellov život primjer je savršenog patrijarhalnog doma. Stanley je slobodan raditi što god želi, a Stella je poslušna žena čija je jedina dužnost zadovoljiti svog muža i ona to nikada ne propušta ispuniti.

Kroz lik Blanche DuBois, Tennessee Williams kritizira patrijarhalno društvo i njegov odnos prema ženama. Blancheina sudbina prikazuje kako društvene norme i predrasude mogu uništiti život žene koja se ne uklapa u očekivane uloge.

4. STAKLENA MENAŽERIJA

Staklena menažerija je drama o disfunkcionalnoj obitelji uhvaćenoj između svojih osjećaja i snova. Sukobi koje proživljavaju u obitelji Wingfield prvenstveno leže duboko u njima samima, ali se i međusobno isprepleću. Ženski likovi u *Staklenoj menažeriji* analizirat će se kroz motiv braka, simbolizma staklenih figurica te kroz motiv bijega. Iako je sadržajno kraća od *Tramvaja zvanog čežnja*, ova drama donosi duboke psihološke karakterizacije i teme vrijedne analiziranja.

„Iako je *Staklena menažerija* realistična u smislu svog karaktera i okruženja, njezin status igre sjećanja uključuje antirealistične konvencije. Drama potkopava realizam u korist Tomova subjektivnog sjećanja na prošlost. To omogućuje *Staklenoj menažeriji* slobodu od objektivnosti kazališnog realizma. *Staklena menažerija*, 'drama sjećanja', kako je naziva Williams, nesumnjivo sadrži mnoge autobiografske elemente: skućeni stan u St. Louisu, odsutni otac, sestra-invalid i konačno, pripovjedač drame, Tom, koji ne samo što radi u skladištu tvornice cipela i piše u slobodno vrijeme, nego i nosi Williamsovo vlastito mladenačko ime.“ (pogovor, Ivan Matković, 2003: 410)

Prožimanjem tih autobiografskih elemenata potvrđuje se pokušaj prikazivanja zbilje i stvarnosti u kojoj autor živi i stvara. Solar (2003:403) opisuje da su u epohi realizma „likovi određeni prije svega postupcima i djelovanjem, premda u izlaganju i svojevrsna psihološka analiza često igra veliku ulogu. Načelno sveznajući pripovjedač izlaže sudbinu pojedinca ili porodice, često u širem obuhvatu i društvene sredine, a izravna ili prikrivena kritika društvenog stanja gotovo je stalno prisutna“. Upravo takav sveznajući pripovjedač može se uočiti i u ovoj drami kroz lik Toma koji iz vlastite perspektive komentira i prepričava događaje koji su se odvijali u krugu njegove obitelji.

4.1. Motiv udaje

Već od prvih prizora drame *Staklena menažerija* može se uočiti da je središnji motiv ovoga djela tematizacija udaje. Priče o udaji pokretači su radnje te su sudbine svih likova na neki način ovisne o bračnom odnosu, tj. odsutnosti toga odnosa. Motiv udaje prikazan je kroz različite likove i njihove životne priče. Taj motiv u *Staklenoj menažeriji* služi kao sredstvo za istraživanje međuljudskih odnosa, osobnih težnji i društvenih pritisaka. Kroz motiv udaje Williams prikazuje duboke emocionalne borbe svojih likova ističući krhkost ljudskih snova i realnost neostvarenih želja.

Najprije je udaju potrebno analizirati kroz lik Amande Wingfield. Amandini očajnički pokušaji da pronađe muža za kćer proizlaze iz njezine nesretne sudbine, tj. iz činjenice da ju je muž napustio

kako bi putovao svijetom. Ona želi da se njezina kći uda kako bi si osigurala sigurnu budućnost jer je i ona sama „odgojena na agrarnom jugu kako bi njegovala ženski šarm i gracioznost koji bi joj osigurali opstanak kroz ekonomski uspješan brak“ (Saddik 2007: 42). Uvijek govori Lauri da pronade romantičnog partnera, ali ne vidi koliko je zatvorena i povučena. Majka konstantno živi u fantaziji o svojoj prošlosti gdje je stalno primala potencijalne muževe: (...) *jedne nedjelje poslije podne vašoj je majci došlo – sedamnaest posjetilaca! O neki put nije bilo dovoljno stolaca da ih sve smjestimo* (Williams 2003: 19). To konstantno vraćanje u prošlost manifestira se na njezinu sadašnjost i ne dopušta joj da vidi svijet i svoju djecu onakvima kakvi jesu. Ona je nesretna jer ju je muž ostavio s dvoje djece i ne želi da njezina kći ponovi istu pogrešku. Zabrinuta je za svoju kćer Lauru koja još nije udana te se boji da bi mogla ostati stara cura a Laura je toga svjesna: *Majka se boji da ću ostati usidjelica* (Williams 2003: 22). Amanda se nada kako će Laura imati puno udvarača, kao što je ona u mladosti imala, nesvjesna činjenice da je njezina kći drugačija. Amanda se boji kako će njezina kći cijelog života biti jedna ne pronade li muža: *...satjerane u neku sobicu kao u mišolovku, stalno nagovarane od jednih rođaka da odu u posjet drugima, male ženice kao ptičice bez gnijezda...* (Williams 2003:26) Ona smatra kako bez udaje ne postoji mogućnost da budu sretni i zbrinuti jer žene ekonomski ovise o muškarcima. Amanda često žali što nije odabrala nekog drugog udvarača već se odlučila udati za pijanca koji ju je šarmirao. Zbog toga za svoju kćer želi dobrog čovjeka koji ne pije. Laurinu udaju vidi kao jedini način da Laura osigura stabilnost i sigurnost u životu. Njezin je život u prošlosti bio pun glamura i društvenih aktivnosti, što se često suprotstavlja njezinoj sadašnjoj situaciji. Takva nostalgичnost naglašava njezin osjećaj gubitka i želju da ponovi te dane slave. Njezina stalna potreba da se prisjeća prošlosti često iritira Toma i dodatno povećava njegov osjećaj zarobljenosti. Njezina briga za Lauru često se manifestira kao pretjerana zaštita i pritisak:

AMANDA (nestrpljivo): Zašto dršćeš?

LAURA: Ti si me, majko, tako iznervirala!

AMANDA: Čime sam te iznervirala?

LAURA: Ovim metežom! Ti tome pridaješ toliku važnost! (Williams 2003: 54)

Amanda stavlja velik pritisak na Toma da preuzme odgovornost za obitelj nakon očeva odlaska. Očekuje od njega da financijski podrži obitelj i pomogne u pronalaženju prosaca za Lauru: *Nađi jednog koji je pristojan... koji ne pije... i pozovi ga ovamo zbog sestre! (...) Da se upoznaju! Da se zbliže!* (Williams 2003:42) Amandin optimizam i energija, iako katkad neosnovani, također

pokazuju njezinu snagu i odlučnost da se bori za svoju obitelj. Ona je osoba koja se, unatoč teškim okolnostima, ne predaje lako. Motivirana je dubokom ljubavlju prema svojoj djeci. Iako njezini postupci mogu biti dominantni i ponekad previše zahtijeva, želja za sigurnošću svoje djece i njihovom srećom, dolazi iz iskrene brige i ljubavi. Ona nastoji osigurati Lauru i Toma, čak i ako njezine metode nisu uvijek učinkovite ili dobrodošle. Amanda ulaže velik trud u pripremu za dolazak Jima O'Connora, potencijalnog prosca za Lauru. Njezina uzbuđenost i pripreme pokazuju koliko joj je stalo do Laurine budućnosti. Razočaranje kada dozna da je Jim zaručen, naglašava nemoć da promijeni sudbinu svoje kćeri i dodatno pojačava osjećaj očajja. Laura, za razliku od svoje majke, živi u vlastitom svijetu snova sa staklenim figuricama te ju ne zanimaju odnosi s muškarcima. Njezin stav prema braku oblikovan je stidljivošću, fizičkom nesigurnošću i iskustvima iz prošlosti. Prema Nemecovoj tipologiji ženskih likova, ona se može smatrati 'likom krhke žene'¹². Njezina nesigurnost zbog fizičkog hendikepa i nedostatak društvenih vještina čine je gotovo nesposobnom za normalne interakcije, a kamoli za romantične veze koje bi mogle dovesti do braka. S obzirom na to da šepa zbog povrede noge, Laura vjeruje da je zbog toga manje privlačna i manje vrijedna ljubavi što je čini skeptičnom prema mogućnosti da se netko želi oženiti njome:

JIM: Koliko se ja sjećam, obično ste bili sami.

LAURA: Ja... ja... Nikad nisam imala sreće u... sklapanju prijateljstva.

JIM: Ne razumijem zašto.

LAURA: Pa... teško bih započinjala.

JIM: Mislite, zato što ste...

LAURA: Da, to se nekako... ispriječilo između mene (Williams 2003:72).

Zaljubila se samo jednom u srednjoj školi u muškarca koji joj je posvetio malo pažnje te se na kraju ispostavlja da je to Jim koji dolazi kao potencijalni prosac. Laura dobiva malo nade za sretnu budućnost kada Jim s njom pleše te ju poljubi, ali se ponovno vraća u svoj zatvoreni svijet kada joj Jim priznaje da ima zaručnicu. Tom joj brak metaforički opisuje kao mrtvački sanduk te smatra da je njegov otac uspio pobjeći iz tog sanduka: *Znaš, Laura, nije potrebna neka osobita inteligencija da bi te zakucali u mrtvački sanduk. Ali tko je, do vraga, izašao iz njega, a da nije*

¹² „Ona je modernija inačica kućnog anđela, nježna je i umorna. Karakterizira ju potisnuta seksualnost te predstavlja kontrast snazi, vitalnosti i zdravlju. Poput estetskog objekta je, a ne osobe od krvi i mesa, pa nije ni dublje psihološki okarakterizirana“ (Nemec 2003: 105).

izvadio ni jedan jedini čavao? (Kao odgovor osvjetli se fotografija nasmiješenog oca). (Williams; 2003:35). Ona se naposljetku u potpunosti povlači u svijet svojih staklenih figurica koje predstavljaju bijeg od stvarnosti. Laurin svijet mašte jedino je mjesto gdje ona može kontrolirati ono što se događa oko nje. Majka ju zastrašuje beskrajnim pričama o braku i onakvom kakva bi trebala biti umjesto da je podupire i pomogne joj kontrolirati vlastiti strah. Udaja, kao simbol društvenih očekivanja i normalnosti, postaje za Lauru gotovo nemoguć cilj.

4.2. Simbolizam staklenih figurica

Nadalje, potrebno je analizirati lik Laure kroz simboliku staklene menažerije. Kao što je već navedeno, Laura je izrazito emocionalno i fizički krhka te njezin hendikep simbolizira osjećaj nesposobnosti i izolacije. Njezina je krhkost i posebnost metaforički prikazana kroz kolekciju staklenih figurica koje brižno čuva: *O, budite oprezni... ako samo puhnete, slomit će se!* (Williams; 2003: 77) Te su staklene figurice izvor utjehe i sigurnosti, ali i podsjetnik na vlastitu ranjivost.

Scena plesa između Jima i Laure prikazuje trenutak sreće i nade koja se, kao i njezina staklena figurica, u jednom trenutku razbijaju. Dolazi do preokreta u radnji te Laura saznaje da je Jim zaručen. Kao što je već navedeno, Laurine staklene figurice metaforički prikazuju samu Lauru. U njezinoj se kolekciji posebno ističe figurica jednoroga koja je najosjetljivija. Laura se osjeća poput tog jednoroga, kao jedinstven primjerak koji se ne uklapa među ostale:

JIM: Nisu li jednorogi iščezli iz suvremenog života?

LAURA: Znam!

JIM: Sigurno se osjeća nekako osamljenim (Williams 2003: 78).

Kad se jednorogu slomi rog, postaje običan konj, a to simbolizira Laurinu želju za prilagođavanjem i uklapanjem: *Zamislit ću da je bio operiran. Uklonili su mu rog kako bi se osjećao manje... nakazno! Sad će se ugodnije osjećati u društvu s drugim konjima, s onima koji nemaju rogova...* (Williams 2003: 80).

4.3. Motiv bijega

Tom Wingfield ključni je lik i narator drame. Sukobljen je između obveza prema obitelji i vlastitim željama za bijegom. Njegova majka očekuje da se brine za Lauru i pronađe joj muža, ali on sanja o bijegu i avanturama: *Ali ja nisam strpljiv! Ne želim dotle čekati. Sit sam gledanja i spremam se*

na pokret. (Williams 2003: 61) Kroz Tomov lik autor istražuje teme kao što su odgovornost, sloboda, snovi i izazovi suočavanja sa stvarnošću. Tom je sanjar koji teži umjetničkom izražavanju i bijegu iz svakodnevice. On radi u skladištu, ali njegova prava strast leži u pisanju i želji za slobodom. Uloga naratora daje uvid u njegovu unutarnju borbu i želju za bijegom iz okova obiteljskih obaveza i društvenih ograničenja: *Slušaj! Misliš da ludujem za skladištem? (Bijesno se nagne prema njenoj sitnoj figuri.) Misliš da sam zaljubljen u tvornicu cipela Continental? Misliš da želim provesti pedeset i pet godina u onoj prostoriji od celoteksa s fluorescentnim cijevima? Više bih volio da mi netko maljem razbije glavu i prospe mozak nego da se onamo vraćam svakog jutra! A ipak idem! Svaki put kad uđeš u sobu i vikneš ono prokleta: "Ustani i blistaj! Ustani i blistaj!" – ja kažem samome sebi: "Blago mrtvima!" A ipak ustajem! I idem! Za šezdeset i pet dolara mjesečno odričem se svega što bih želio raditi i biti! A ti kažeš da sam sebičan... da uvijek mislim samo na sebe, Čuj me, majko, da mislim na sebe, učinio bih ono što je on učinio – OTIŠAO BIH!* (Williams 2003: 32) Navedena unutarnja borba čini ga kompleksnim likom čija se napetost često odražava kroz njegove noćne izlaske i sanjarije. Tom osjeća duboku krivnju zbog očevog napuštanja obitelji i osjeća se odgovornim za majku i sestru. Tomova odluka da napusti obitelj na kraju drame simbolizira njegovu potrebu za bijegom od ograničenja i želju za osobnom slobodom. Iako je njegov fizički odlazak bolan za Amandu i Lauru, Tom je svjestan da je to nužan korak prema ostvarenju vlastitih snova. Iako je pokušao pobjeći, Tom ne pronalazi sreću već ga i dalje prati obitelj koju je ostavio iza sebe: *Htio sam se zaustaviti, ali nešto me progonilo. (...) Tada mi odjednom sestra dodirne rame, ja se okrenem i pogledam joj u oči... O Laura, Laura, pokušao sam te ostaviti za sobom, ali vjerniji sam nego to sam mislio!* (Williams 2003:88)

I dok kreiranje idealizirane prošlosti predstavlja svojevrsan bijeg za Amandu, Laura se povlači u svijet svojih staklenih životinjica koje za nju predstavljaju imaginarni bijeg. Laura simbolično postaje jedna od životinjica na polici.

Iako se lik oca u drami ne pojavljuje fizički, njegov je bijeg svakako bitan za radnju. Očev portret koji se nalazi u dnevnom boravku stalni je podsjetnik na odsutnost i prazninu koju je ostavio iza sebe. Portret simbolizira napuštanje, nesigurnost i posljedice njegovog odlaska na obitelj. Zbog odsutnosti patrijarhalne figure u obitelji Amanda se boji za sigurnost sebe i kćeri s obzirom na to da se nije u mogućnosti samostalno ekonomski skrbiti za njih dvije.

5. KOMPARATIVNO ČITANJE ŽENSKIH LIKOVA

Usporedbom ženskih likova u dramama T. Williamsa otkriva se dubina i složenost različitih ženskih iskustava i osobnosti. Obje drame prikazuju žene koje su na različite načine suočene s osobnim i društvenim pritiscima ali se razlikuju u načinu kako se nose s tim pritiscima. U nastavku će se analizirati i uspoređivati prikaz ženskih likova u te dvije drame kroz četiri ključna ženska lika.

- Amanda je lik u drami *Staklena menažerija*, majka je Toma i Laure, živi u prošlosti i često se prisjeća svoje mladosti i udvaranja. Opsjednuta je sigurnošću svoje djece, a posebno kćeri Laure. Amanda se suočava s različitim izazovima tako što pokušava kontrolirati svoju okolinu i obitelj. Konstantno je zabrinuta za Lauru pokušavajući osigurati bolju budućnost za njih kroz tradicionalne metode poput pronalaženja prikladnog muža za Lauru.
- Laura je Amandina kći koja pati od fizičke i emocionalne krhkosti. Izuzetno je sramežljiva i povučena te nalazi utjehu u svojoj kolekciji staklenih figurica. Osoba je s invaliditetom što se odrazilo na njezinu psihičku osjetljivost i nesigurnost. Suočava se s društvenim pritiscima i očekivanjima često se skrivajući od vanjskog svijeta.
- Blanche je Stellina starija sestra koja dolazi živjeti s njom i njezinim mužem Stanleyjem nakon što je izgubila svoju plantažu i reputaciju. Vrlo je kompleksan lik koji balansira između iluzije i stvarnosti.
- Stella je Blancheina mlađa sestra koja živi u New Orleansu sa svojim mužem Stanleyjem. Balansira između svoje ljubavi prema Blanche i svoje odanosti Stanleyju. Stella se s izazovima suočava kroz kompromis i prilagodbu. Prihvaća Stanleyjeve mane i nasilje kao dio svojeg svakodnevnog života.

U obje se drame također prikazuju ženski likovi koji su na različite načine ovisni o muškarcima. Blanche spas traži kroz kratkotrajne i neobvezne odnose s muškarcima dok Stella ostaje u nasilnom braku sa Stanleyjem zbog prividnog osjećaja ljubavi i strasti a Amanda smatra da je jedini način da kćeri osigura sigurnu budućnost kroz udaju.

5.1. Laura i Blanche

U daljnjem tekstu usporedit će se Laura Wingfield iz *Staklene menažerije* i Blanche DuBois iz *Tramvaja zvanog čežnja*. Laura je iznimno sramežljiva, povučena i krhka fizički i emocionalno.

Njezina nesigurnost i društvena anksioznost sprječavaju je da se uključi u normalan život pa se povlači u svoj svijet staklenih figurica. Blanche također pokazuje emocionalnu krhkost. Njezina nesigurnost i traume iz prošlosti dovode je do stvaranja iluzija i prevara kao mehanizama suočavanja. Isto tako „Laura bježi u svoj svijet staklenih figurica gdje nalazi utjehu i kontrolu koje joj nedostaju u stvarnom životu.“ (Durmišević 2018:112-113) I Laura i Blanche se osjećaju izgubljeno u stvarnom svijetu jer se ne uspijevaju prilagoditi društvenim očekivanjima i pronaći svoje mjesto u društvu. Najveća razlika između Laure i Blanche jest njihova interakcija s muškim likovima. Laura je izrazito povučena i sramežljiva oko muškaraca što se vidi u njezinom susretu s Jimom. Njezin strah i nesigurnost sprječavaju je da razvije odnose s muškarcima. S druge strane Blanche je svjesna svoje seksualnosti i šarma te na taj način pokušava privući muškarca koji bi se skrbio za nju. Ti su odnosi često destruktivni i završavaju loše za nju. Iako imaju različit odnos i pristup prema muškarcima obje na kraju završavaju bez partnera.

5.2. Laura i Stella

Laura i Stella predstavljaju različite pristupe životnim izazovima i odnosima. I jedna i druga imaju komplicirane obiteljske odnose. S jedne je strane Laura koja je vezana za svoju majku Amandu i brata Toma. Njezina pasivnost i sramežljivost često su rezultat želje da ne uzrokuje dodatni stres i svađe unutar obitelji. Stella je također odana svojoj obitelji, posebno svom suprugu Stanleyju. Iako ima osjećaje prema svojoj sestri Blanche, njezina lojalnost prema Stanleyju često prevladava ljubav prema sestri. Kao što je već ranije navedeno „Laura je izuzetno sramežljiva, povučena i nesigurna te je nemoćna suočiti se sa stvarnim svijetom oko sebe.“ (Hyseni, 2023:143) S druge strane je Stella koja se prilagodila svom novom životu sa Stanleyjem i nosi se s njegovim nasiljem na svoj način. I Stella i Laura su nesretni likovi koji se ne uspijevaju izboriti za vlastitu sreću. Laura zbog svojih ograničenja a Stella zbog zaljubljenosti i ljubavi prema nasilnom muškarcu.

5.3. Blanche i Amanda

Blanche i Amanda se bore s prošlošću i realnošću na različite načine, ali dijele neke temeljne sličnosti u svojim osobnim borbama i iluzijama. Blanche neprestano priziva slike svoje prošlosti a osobito svoje mlade dane kada je bila lijepa i pripadala višoj društvenoj klasi. Ona se oslanja na te uspomene kako bi pobjegla od svoje trenutačne situacije i osjećaja neuspjeha i starenja. Amanda isto tako bježi u prošlost kada je bila mlada i poželjna djevojka te često priča o svojim mladenačkim danima kada je imala mnogo udvarača i živjela u južnjačkoj aristokraciji. Objе

idealiziraju vlastitu prošlost i koriste te priče kako bi pobjegle od realnosti svog trenutačnog života. „Blanche stvara iluzije o sebi i svojoj prošlosti kako bi sakrila svoje propuste i traume.“ (Hyseni 2023:144) Ona laže o svojoj dobi, porijeklu i prošlim vezama kako bi održala privid dostojanstva i nade. „Amanda koristi svoje sjećanje na prošlost kao način da se nosi s teškom stvarnošću u kojoj ju je muž napustio a za kćer ne može pronaći muža. Ona također stvara iluzije o mogućnosti boljeg života za svoju kćer Lauru inzistirajući na pronalaženju prikladnog muža za nju koji će se i o njoj skrbiti.“ (Durmišević 2018:111-112) Obje žene prikazuju i krhkost i snagu na različite načine ali također obje ne uspijevaju u svojim namjerama te završavaju nesretno.

5.4. Amanda i Stella

Između Amande i Stelle se može povući poveznica s obzirom na obiteljske vrijednosti koje zastupaju. I jedna i druga imaju usađene obiteljske vrijednosti i brigu za svoje bližnje. Obje su duboko posvećene svojim obiteljima. Amanda se brine za svoju djecu, dok Stella nastoji održati sklad između svoje sestre i supruga. Obje su često spremne žrtvovati vlastitu dobrobit i sreću zbog onih koje vole. Amanda se trudi osigurati budućnost za svoju djecu, dok Stella pokušava zaštititi Blanche i održati brak sa Stanleyjem. Obje žene imaju složene odnose s članovima svoje obitelji, prožete ljubavlju, brigom, ali i sukobima.

6. UDAJA KAO SMISAO ŽIVOTA

Udaja kao smisao života u ovim dramama determinirana je kroz odnos muških likova prema ženskim likovima. Oni imaju ključnu ulogu u oblikovanju sudbina ženskih likova i pokretanju radnje te je usko povezano s načinom na koji ženski likovi doživljavaju svoju ulogu u društvu i odnosima s muškarcima. Istražuje se kako su ženski likovi vođeni potrebom za sigurnošću, stabilnošću i društvenim prihvaćanjem što ih često dovodi do toga da udaju vide kao jedini izlaz iz teške životne situacije. U *Staklenoj menažeriji* Tom iako voli svoju sestru nije zainteresiran za ostvarivanje majčinih ambicija. On vidi udaju kao još jedan način na koji njegova majka pokušava da nametne kontrolu nad njihovim životima. Amanda često pritišće Toma zbog njegove odgovornosti prema obitelji što rezultira njegovim osjećajem frustracije. Amanda je jedina od ženskih likova u ove dvije drame koja posjeduje određenu moć u odnosu spram muškog protagonista iako je i to samo do određene mjere jer i dalje ovisi o Tomovu novcu. Tomova frustracija i želja za bijegom povećavaju Amandinu anksioznost i kontrolu nad obitelji. Njegov odlazak na kraju drame simbolizira Amandin neuspjeh u održavanju obitelji na okupu i naglašava njezinu bespomoćnost. Tom je zaštitnički nastrojen prema svojoj sestri Lauri, ali njegova nesposobnost da ostane i brine se o njoj ostavlja Lauru još ranjivijom. Jim, kao jedini potencijalni udvarač kojeg Amanda dovodi za Lauru, igra ključnu ulogu u njezinu životu. Njegova pažnja i razgovor s Laurom tijekom večere daju joj kratki trenutak samopouzdanja i osjećaja normalnosti. Međutim, kada Jim otkriva da je zaručen, Laurin svijet se ponovno urušava, ostavljajući je još više povrijeđenom i razočaranom. Iako se nakon toga drama završava, može se pretpostaviti da je Laurino samopouzdanje bilo u potpunosti urušeno te da se nakon toga nije oporavila.

U *Tramvaju zvan čežnja* Blanche se okreće iluziji o mogućnosti udaje s Mitchom, vjerujući da će joj to donijeti stabilnost. Mitch u početku predstavlja izvor nade za Blanche. Njihov odnos pruža Blanche privid normalnosti i mogućnost novog početka. Međutim, kada Mitch otkriva istinu o Blancheinoj prošlosti – odbacuje ju, čime dodatno urušava njezinu krhku mentalnu stabilnost. Mitchova reakcija na istinu o Blanche pokazuje društvenu osudu i neprihvatanje koje je Blanche doživjela. Stanley je antagonist u toj drami te ima velik utjecaj na oblikovanje svih ženskih likova. On je stalna prijetnja za Blanche i njezine iluzije. „Njegova agresivnost i brutalnost razaraju Blancheine laži dovodeći do njezina konačnog mentalnog sloma.“ (Gencheva, 2016 navedeno u Hyseni 2023) Stanley Kowalski naposljetku razotkriva njene laži i uništava nadu za udaju.

Stanleyjeva nasilna priroda i silovanje Blanche kulminiraju njezinim padom u ludilo. On samostalno donosi odluku da ju pošalje u psihijatrijsku ustanovu za koju samo on zna. Na taj način preuzima potpunu kontrolu nad njezinim životom. S druge strane, Stella Kowalski je prihvatila udaju kao način da si osigura sigurnost, ali s obzirom na Stanleyev nasilan odnos pokazuje se da udaja nije sinonim za sreću. Stanleyjev dominantan i često nasilnički odnos prema Stelli nju stavlja u podređen položaj bez mogućnosti bijega od takvog života. Unatoč njegovoj nasilnosti, Stella ostaje s njim zbog fizičke strasti i ekonomske sigurnosti.

Muški likovi u dramama *Staklena menažerija* i *Tramvaj zvan čežnja* igraju ključne uloge u oblikovanju sudbina ženskih likova. Njihovi postupci, odnosi i način na koji se odnose prema ženama u njihovim životima duboko utječu na psihološko stanje, samopouzdanje i sudbine Amande, Laure, Blanche i Stelle. Tennessee Williams koristi ove interakcije kako bi istražio teme moći, ovisnosti, krhkosti i borbe za identitet unutar društvenih i obiteljskih struktura. Tomova borba između dužnosti i želje za bijegom, očeva trajna odsutnost i Jimova uloga kao Laurina potencijalnog muža duboko utječu na Amandu i Lauru. Isto tako Stanleyjeva kontrola Stelle te odnos prema Blanche dovode do tragičnog raspleta. Ženske likove njihove iluzije o udaji često odvođe na put uništenja, dok muškarci predstavljaju surovu realnost koja te iluzije razbija.

7. ZAKLJUČAK

Staklena menažerija i *Tramvaj zvan čežnja* T. Williamsa su dva značajna djela američke drame 20. stoljeća koje istražuju slične teme, ali kroz različite pristupe i likove. Analiziranjem ženskih likova, pogotovo kroz motiv udaje može se zaključiti kako je udaja ključna tematska okosnica ovih drama koja utječe na živote i sudbine svih likova. Istražuje se ideja udaje kao smisla života, naročito kroz perspektivu ženskih likova. Udaja se često prikazuje kao posljednja šansa za bijeg od stvarnosti. U *Staklenoj menažeriji* Amanda Wingfield vidi udaju kao jedini način da Laura izbjegne nesretnu sudbinu siromaštva. Amanda je također obilježena udajom kroz sveprisutnu fotografiju muža koja ju konstantno podsjeća na njegovo odsustvo i na nesretnu sudbinu koja ju čeka jer je ostala bez osobe koja se financijski trebala skrbiti za nju. U *Tramvaju zvan čežnja*, Blanche DuBois vidi udaju kao jedini način da vrati izgubljeni osjećaj sigurnosti i društvenog statusa te da ponovno osjeti osjećaj povezanosti s nekim. U obje je drame naglašena potreba žene da definiraju svoj život kroz brak i udaju. U ovim dramama udaja nije samo individualna želja pojedinca već društvena očekivanost. Međutim, stvarnost u kojoj žive ovi likovi pokazuju da se te društvene norme često sukobljavaju s realnošću. Stella je jedina protagonistica koja je u braku za kojim ostali ženski likovi toliko čeznu ali joj udaja nije donijela sreću. Ona živi u nesretnom braku s mužem zlostavljačem samo zbog osjećaja sigurnosti i društvenih očekivanja. Williams kroz ženske likove pokazuje kako je definiranje smisla ženina života kroz udaju destruktivno te ukazuje na potrebu za preispitivanjem društvenih normi i očekivanjima koja opterećuju žene. U obje drame posebno je naglašen patrijarhalni svjetonazor te očekivanje od žena da budu žene, majke i domaćice. U obje drame je naglašen motiv bijega na različite načine: Laura se povlači u svoj svijet staklenih figurica, a Blanche koristi alkohol, laži i maštanja kako bi pobjegla od svoje mračne prošlosti i teške sadašnjosti. Dok *Staklena menažerija* koristi nostalgican i simboličan pristup u prikazu sudbine svojih likova, *Tramvaj zvan čežnja* oslanja se na realistične elemente kako bi istražio slične teme. Tennessee Williams prikazuje kompleksnost ženskih likova, istražujući njihove unutarnje svjetove, borbe i načine na koje se suočavaju s osobnim i društvenim pritiscima. Kroz ove likove, Williams pruža dubok uvid u ljudsku prirodu i društvene norme svog vremena.

8. LITERATURA

a) Književni predlošci

Williams, Tennessee. *Staklena menažerija i Tramvaj zvan čežnja u Drame/ T. Williams*. Alfa: Zagreb, 2003.

b) Stručna literatura

Ajduković, Marina; Pavleković, Gordana. *Nasilje nad ženom u obitelji*. Društvo za psihološku pomoć: Zagreb, 2000.

Beker, Miroslav. *Uvod u komparativnu književnost*. Školska knjiga: Zagreb, 1995.

Butler, Judith. *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Ženska infoteka: Zagreb, 2000.

de Beauvoir, Simone. *Drugi spol*. Naklada Ljevak: Zagreb, 2016.

Durmišević, Nudžejma. *Plastic theatre and selective realism of Tennessee Williams*. Anafora, 5. (1.), 95–118. 2018.

Hyseni, Melita. *Realism and Illusion in Tennessee Williams' Plays*. International Journal of Research and Scientific Innovation, no. 231, 140–146. 2023.

Matković, Ivan. *Pogovor*. u *Drame / T. Williams*. Alfa: Zagreb, 2003.

Nemec, Krešimir. *Povijest hrvatskog romana: od 1945. do 2000*. Školska knjiga: Zagreb, 2003.

Nikčević, Sanja. *Gubitnički genij u našem gradu*. Hrvatsko filološko društvo: Zagreb, 2006.

Ograjšek Gorenjak, Ida. *Ženska povijest na valovima feminizma*. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 54 (1), 165–200. 2022.

Saddik, Annette. *Contemporary American Drama*. Edinburgh University Press, 2007.

Singer, Mladen i suradnici. *Kriminologija delikata nasilja*. Globus: Zagreb, 2005.

Solar, Milivoj. *Povijest svjetske književnosti*. Golden marketing: Zagreb, 2003.

Solar, Milivoj. *Književni leksikon*. Matica hrvatska: Zagreb, 2007.

Sršen, Andreja. *Konstrukcija identiteta u sociološkom diskursu*. Razprave in gradivo – Inštitut za narodnostna vprašanja, 77, 121-137. 2016.

VanSpanckeren, Kathryn. *Prikaz američke književnosti*. Informativna agencija SAD: Vienna; 1994.

Vasiljević, Lidija. *Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva u knjizi Neko je rekao feminizam?* 2012.

Vidan, Ivo. *Povijest svjetske književnosti*. Liber: Zagreb, 1976.

Wilson Schaef, Anne. *Biti žena. Patrijarhalni obrasci u ženskoj svakodnevi*. Planetopija: Zagreb, 2006.

c) Mrežni izvori

Morton, Clay. *Not Like All the Other Horses: Neurodiversity and the Case of Rose Williams*. Dostupno na: <https://www.tennesseewilliamsstudies.org/journal/work.php?ID=113> [posjećeno: 1.9.2024]

Patrijarhat. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/patrijarhat> [posjećeno: 4. srpnja 2024.]

Značenje boja. Dostupno na: <https://www.mreza-mira.net/vijesti/razno/znacenje-boja/>, [posjećeno 4. srpnja 2024.]

Zvijezda. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/67551> [posjećeno: 4. srpnja 2024.]